

Wiktor Szymborski

ORCID 0000-0002-1827-2616

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Działalność dydaktyczna Mariana Friedberga*

Marian Friedberg's educational activities

SŁOWA KLUCZOWE: Marian Friedberg, dydaktyka, Uniwersytet Jagielloński, kształcenie archiwistów

KEY WORDS: Marian Friedberg, teaching, Jagiellonian University, archivists' education

ABSTRAKT: Niniejszy szkic ma na celu ukazanie najmniej rozpoznanego, jak dotąd, aspektu związanego z działalnością naukową wybitnego krakowskiego archiwisty, uczonego, historyka Profesora Mariana Friedberga – jego zaangażowania na polu szeroko pojmowanej dydaktyki. Opierając się na przechowywanej w Archiwum Narodowym w Krakowie spuściźnie naukowej M. Friedberga, udało się prześledzić jego zaangażowanie na polu dydaktyki, podstawę źródłową uzupełniono o materiały zgromadzone w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz o wydane drukiem spisy wykładów realizowanych na Uniwersytecie Jagiellońskim. Analiza zachowanych archiwaliów umożliwiła omówienie zaangażowania Profesora w wykłady skierowane do studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz te dla archiwistów, a także w organizację kursów edytorskich przygotowanych przez archiwum w Krakowie. M. Friedberg prowadził szereg wykładów akademickich, których tematyka skupiona była wokół różnych zagadnień wchodzących w skład nauk pomoc-

---

* Poniższy szkic powstał w czasie realizowanych w 2003 i 2004 r. praktyk archiwalnych pod kierunkiem mgr Krystyny Jelonek-Litewki, następnie został złożony do druku do planowanego wydawnictwa poświęconego postaci Mariana Friedberga. Za udzieloną wówczas pomoc składał wyrazy podziękowania mgr Krystynie Jelonek-Litewce oraz prof. dr hab. Bożenie Wyrozumskiej, która zechciała zapoznać się ze szkicem przed złożeniem do druku. Do ponownego przejrzenia tekstu i jego uzupełnienia zachęcił mnie prof. dr hab. Zenon Piech, za co niniejszym składał gorące podziękowania. Tekst został uzupełniony o najnowszą literaturę przedmiotu, a także o materiały ze zbiorów Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

nicznych historii i archiwistyki. Osobno omówiono wkład M. Friedberga w kształcenie przyszłych archiwistów.

ABSTRACT: This work aims to show the least recognized, so far, aspect related to the scientific activity of the outstanding Kraków archivist, scientist and historian, Professor Marian Friedberg – his involvement in the field of education. Based on the scientific legacy of M. Friedberg kept in the National Archives in Kraków, it was possible to trace his involvement in education, with the source base supplemented by materials collected in the Archives of Jagiellonian University and printed lists of lectures given at the same university. Analysis of the preserved archival materials made it possible to discuss the Professor's involvement in lectures addressed to students of Jagiellonian University and those for archivists, as well as in the organization of editing courses prepared by the archives in Kraków. M. Friedberg gave a number of academic lectures, with topics focused on various issues included in the auxiliary sciences of history and archiving. M. Friedberg's contribution to the education of future archivists is discussed separately.

Marian Friedberg (1902–1969) był wybitnym archiwistą i badaczem wieków średnich. Praca w krakowskim archiwum stała się jego pasją. Dorobek naukowy tego znakomitego badacza przybliżono podczas dwóch sympozjów naukowych. Pierwsze odbyło się w Archiwum Państwowym w Krakowie w 10. rocznicę śmierci M. Friedberga. Podczas sesji Maria Friedberg – żona Profesora – odsłoniła tablicę pamiątkową w czytelni archiwum¹. Aby uczcić pamięć Profesora, poświęcono mu ósmy tom „Krakowskiego Rocznika Archiwalnego”². Jedna z prac magisterskich napisanych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu przedstawiała sylwetkę uczonego,

---

¹ Sesja ta została zorganizowana przez Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Krakowie, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa 4 kwietnia 1979 r. Referaty wygłosili kolejno: prof. dr hab. Józef Mitkowski, „Marian Friedberg – badacz polskiego średniowiecza”; prof. dr hab. Andrzej Tomczak, „Marian Friedberg – archiwista teoretyk”; mgr Zofia Homecka, „Marian Friedberg – archiwista praktyk i wydawca źródeł”; prof. dr hab. Marian Wojciechowski, „Marian Friedberg wobec powrotu Polski na Ziemię Zachodnie i Północne”, zob. *Pamięci Mariana Friedberga*, „Echo Krakowa” 1979, t. 24, nr 89 (10354), s. 3.

² Krystyna Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg (11 czerwca 1902 – 30 marca 1969)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2002, t. 8, s. 175–179.

jej fragmenty zostały wydane drukiem³. Poświęcono mu także szereg krótkich biogramów ogłoszonych na łamach: *Słownika historyków polskich*⁴, *Słownika biograficznego archiwistów polskich*⁵, *Uczonych polskich*⁶, *Encyklopedii Krakowa*⁷, „Studenckich Zeszytów Historycznych” wydawanych przez Koło Naukowe Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego⁸ czy *Słownika historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego* pióra Janusza Sondla⁹. Ponadto pożegnanie Profesora przechodzącego na emeryturę opisano w „Archeionie”¹⁰, natomiast nekrologi ukazały się w „Archeionie”¹¹, „Archiwiście”¹², „Przeglądzie Zachodnim”¹³, „Studiach Historycznych”¹⁴,

---

³ Anna Kowalczyk, *Marian Friedberg w Archiwum Aktów Dawnych miasta Krakowa (do 1939 r.)*, „Archiwista” 1974, t. 10, nr 3, s. 23–33; eadem, *Marian Friedberg w latach wojny*, „Archiwista” 1974, t. 10, nr 4, s. 1–16.

⁴ Waldemar Bukowski, *Marian Friedberg*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. Maria Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 135–136.

⁵ Stanisława Pańków, *Friedberg Marian*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, red. Maria Bielińska, Irena Janosz-Biskupowa, t. 1: 1918–1984, Warszawa–Łódź 1988, s. 66–68.

⁶ *Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN*, cz. 1: *Nauki społeczne*, z. 1: *A–J*, oprac. Andrzej Śródka, Paweł Szczawiński, Wrocław i in. 1983, s. 380–381; Andrzej Śródka, *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 1: *A–G*, Warszawa 1994, s. 477–478.

⁷ *Friedberg Marian*, [w:] *Encyklopedia Krakowa*, red. Ryszard Burek, Warszawa–Kraków 2000, s. 218; *Friedberg Marian*, [w:] *Mała encyklopedia Krakowa*, red. Jan Adamczewski, Kraków 1997, s. 131–132.

⁸ Wiktor Szymborski, *Marian Friedberg*, „Studenckie Zeszyty Historyczne” 2005, z. 7, s. 128–154.

⁹ Janusz Sondel, *Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2012, s. 412.

¹⁰ *Pożegnanie prof. dr. Mariana Friedberga w Archiwum Państwowym m. Krakowa i województwa krakowskiego*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 242–246.

¹¹ Henryk Dobrowolski, *Marian Friedberg (11 VI 1902 – 30 III 1969)*, „Archeion” 1969, t. 52, s. 233–238.

¹² W nocie redakcyjnej ogłoszonej w czasopiśmie „Archiwista” 1974, t. 10, nr 3 (38), s. 22 widnieje adnotacja o ogłoszeniu drukiem „związłego nekrologu” w tomie 5, nr 2 (17), s. 50.

¹³ Zdzisław Kaczmarczyk, *Marian Friedberg (1902–1969)*, „Przegląd Zachodni” 1969, t. 25, nr 3–4, s. 260–261.

¹⁴ Józef Mitkowski, *Marian Friedberg (11 VI 1902 – 30 III 1969)*, „Studia Historyczne” 1969, t. 12, z. 4, s. 653–655.

„Kwartalniku Historycznym”¹⁵ oraz w „Śląskim Kwartalniku Historycznym Sobótka”¹⁶, a artykuł będący wspomnieniem o zmarłym został opublikowany w „Roczniku Krakowskim”¹⁷. Postać i dokonania M. Friedberga są także wzmiankowane w publikacjach przybliżających dzieje Archiwum Państwowego w Krakowie¹⁸. Omówiono również udział Profesora w Komisji Heraldyczno-Artystycznej, której celem było opracowanie podstaw heraldyczno-historycznych powojennego herbu państwa polskiego¹⁹. Ostatnio na łamach „Krakowskiego Rocznika Archiwalnego” jego życiorys i dokonania erudycyjne przedstawiła Krystyna Jelonek-Litewka. Będąc uczennicą prof. Friedberga, ukazała jego zaangażowanie w proces dydaktyczny przygotowywania kolejnych pokoleń archiwistów²⁰.

W powyższych publikacjach nie został omówiony jeden z aspektów działalności M. Friedberga, a mianowicie prowadzone przezeń wykłady adresowane do studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, czy też archiwistów, a także organizowane przez archiwum w Krakowie a realizowane przez Profesora kursy edytorskie. Niniejszy artykuł ma na celu przybliżyć tę mało znaną sferę działań uczonego. Praca opiera się na spuściźnie M. Friedberga

---

¹⁵ Stanisława Pańków, *Marian Friedberg 11 VI 1902 – 30 III 1969*, „Kwartalnik Historyczny” 1970, t. 77, nr 4, s. 1030–1033.

¹⁶ Jerzy Pietrzak, *Marian Friedberg 11 VI 1902 – 30 III 1969*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1970, t. 25, nr 1, s. 148–149.

¹⁷ Józef Mitkowski, *Wspomnienie o Marianie Friedbergu*, „Rocznik Krakowski” 1970, t. 41, s. 111–113.

¹⁸ Aniela Kiełbicka, *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951–1980*, Warszawa–Łódź 1989, s. 152–154, 178, 190; eadem, *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951*, Kraków 1993, s. 99, 100, 112, 121, 154, 158, 161–167, 169, 173, 242–243; Kamila Follprecht, „Nie dać ginąć szczątkom dawnych piśmienniczych pamiątek”. *Dyrektorzy Archiwum Państwowego w Krakowie XIX–XXI*, Kraków 2008, s. 45–50; *Na straży historii. Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa 1887–1952*, oprac. tekstu i wybór materiałów Lilianna Pochwalska, Kraków 2017, s. 21; zob. też wzmianki o działalności M. Friedberga w czasie II wojny światowej, Władysław Pocięcha, *The Report of a Librarian. An Autobiography from the Period of the War (1 September 1939 – 18 January 1945)*, „Organon” 1995, vol. 25, s. 198.

¹⁹ Wiktor Szymborski, *Prace Komisji Heraldyczno-Artystycznej nad kształtem herbu państwa polskiego (1946–1947)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2005, t. 11, s. 149–178.

²⁰ Krystyna Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2019, t. 25, s. 157–179.

przechowywanej w Archiwum Narodowym w Krakowie²¹. Powyższy materiał uzupełniono o informacje zawarte w teczce osobowej M. Friedberga znajdującej się w tymże archiwum, a także w teczce osobowej i habilitacyjnej ze zbiorów Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego²².

W odniesieniu do zaangażowania Profesora w pracę na Uniwersytecie dysponujemy jedynie pojedynczymi wzmiankami poczynionymi na marginesie rozważań o dziejach nauczania Nauk Pomocniczych Historii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Sylwiusz Mikucki wspomniał, że M. Friedberg w latach 1946–1952 odbywał wykłady z: „archiwistyki, sfragistyki i heraldyki miejskiej, zagadnień genezy rycerstwa polskiego i źródeł do historii miast”²³. Aniela Kiełbicka, Kamila Follprecht, a także K. Jelonek-Litewka zaznaczyły ponadto, że nie przyjął oferty objęcia katedry archiwistyki i nauk pomocniczych historii na Uniwersytecie Jagiellońskim²⁴. Propozycja objęcia katedry nauk pomocniczych historii we Wrocławiu, jaką skierował do niego Karol Maleczyński 18 marca 1946 r., także została odrzucona²⁵.

M. Friedberg po uzyskaniu habilitacji z nauk pomocniczych historii w 1945 r. i jej zatwierdzeniu przez Ministerstwo Oświaty²⁶, aż do 1952 r.

---

²¹ Zob. szerzej ANK, zespół 29/1345 Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów (składa się z 1303 j.a.). W momencie przygotowywania tekstu zespół ten był w trakcie opracowywania, składał się z roboczych 118 j.a. Za możliwość skorzystania z nieopracowanego wówczas zespołu składam serdeczne wyrazy podziękowania mgr Krystynie Jelonek-Litewce.

²² ANK, Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. 29/819/364; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. S III 246 Friedberg Marian; sygn. WHm 36 Friedberg Marian.

²³ Sylwiusz Mikucki, *Nauki pomocnicze historii w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Studia z dziejów wydziału filozoficzno-historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. idem, Kraków 1967, s. 178–179; *Biogramy uczonych polskich...*, s. 380; A. Śródka, *Uczni polscy...*, s. 478; informacja ta została następnie powtórzona, niestety z podaniem błędnych dat wykładów (1946–1962), w erudycyjnym szkicu dotyczącym dziejów archiwistyki, Andrzej Tomczak, *Archiwistyka polska (1918–1969)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1971, t. 7, s. 144; zob. też Janusz Tandecki, *Dzieje i działalność naukowa Zakładu Archiwistyki Instytutu Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu*, „Res Historica” 2009, t. 28, s. 105; *Pro memoria. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa 1803–2017*, t. 3, red. Jan Wiktor Tkaczyński, Kraków 2018, s. 73.

²⁴ K. Follprecht, „*Nie dać ginąć szczątkom...*”, s. 45; A. Kiełbicka, *Archiwa krakowskie na tle polskiej...*, s. 242; K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna...*, s. 161.

²⁵ W. Szymborski, *Marian Friedberg...*, s. 129.

²⁶ Odnosnie do habilitacji M. Friedberga zob. szerzej AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 2r.; zob. też recenzje dorobku naukowego autorstwa prof. Jana Dąbrowskiego,

prowadził, jako docent prywatny, wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim z zakresu archiwistyki i nauk pomocniczych historii²⁷. Jak sam stwierdził, „z powodu głębokiego przywiązania do swego Archiwum nie chciałem porzucić służby archiwalnej, choć proponowano mi kilkakrotnie stanowiska uniwersyteckie”²⁸.

Propozycja zatrudnienia na Uniwersytecie była dyskutowana dwukrotnie na posiedzeniach Rady Wydziału Historycznego UJ. Ponownie podniósł ją S. Mikucki 30 lipca 1952 r., kierując do dziekana wydziału pismo z propo-

---

prof. Władysława Semkowicza i prof. Romana Grodeckiego znajdujące się w teczce habilitacyjnej. Marian Friedberg wygłosił wykład habilitacyjny pt. „Pochodzenie narodo- rycerstwa polskiego”, który został pozytywnie przyjęty, jak odnotowano w protokole „gro- no profesorów po nader udałym wykładzie przyznało kandydatowi *veniam legendi*”, zob. recenzje oraz protokół z nadzwyczajnego posiedzenia Rady Wydziału Filozoficznego UJ z dnia 23 maja 1945 r. Warto także podkreślić, że M. Friedberg został zwolniony z kolo- kwium habilitacyjnego decyzją Rady Wydziału podjętą na wniosek Komisji Habilitacyjnej, AUJ, sygn. WHm 36 Friedberg Marian. Należy zaznaczyć, że w związku z bardzo pozy- tywnymi recenzjami publikacji przygotowanej w czasie II wojny światowej (*Kultura pol- ska a niemiecka*, t. 1–2) habilitacja została poszerzona, o co wnioskował prof. Władysław Semkowicz, który podsumowując tę publikację, stwierdzał „[...] uważam ostatnią książkę dra Friedberga za bardzo cenny wkład do literatury historycznej Polski w zakresie dziejów społecznych i kulturalnych, a zarazem za wystarczającą podstawę do rozszerzenia mu *veniam legendi* na historię społeczną Polski wieków średnich” (referat o pracy doc. dr. Maria- na Friedberga pt. *Kultura polska a niemiecka*, t. 1–2, Poznań 1946); zob. też dalsze opinie prof. Jana Dąbrowskiego i prof. Romana Grodeckiego (uzasadnienie wniosku w sprawie rozszerzenia habilitacji dr. Mariana Friedberga na społeczną historię wieków średnich; oce- na pracy doc. dr. Friedberga Mariana pt. *Kultura polska a niemiecka*, t. 1–2, Poznań 1946). Decyzją Komisji Habilitacyjnej z dnia 16 maja 1947 r. podjęto uchwałę o rozszerzeniu habilitacji na historię społeczną wieków średnich, AUJ, sygn. WHm 36 Friedberg Marian (odpis protokołu spisane na posiedzeniu Komisji odbytej w dniu 16 maja 1947 r. w dzie- kanacie Wydziału Humanistycznego). Zob. też W. Szymborski, *Marian Friedberg...*, s. 134–135. Odnośnie do habilitacji zob. też uwagi K. Jelonek-Litewka, *Marian Fried- berg (1902–1969). Życie i spuścizna...*, s. 162.

²⁷ Zob. przykładowo AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 4r. i n. (podanie skie- rowane do Rady Wydziału Humanistycznego UJ w sprawie realizowanych wykładów zle- conych z 1950 r.).

²⁸ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/14, s. 103 („Przebieg pracy zawodowej i naukowej Mariana Friedberga” z dnia 14 maja 1968 r.); S. Pańków, *Marian Friedberg...*, s. 1032; por. „Był typem gabinetowego uczonego. Nadzwyczaj skrom- ny, ogromnie wrażliwy, przez lata schorowany, ukochał nade wszystko pracę archiwalną. Nie skorzystał więc z ofert przejścia na uniwersytet, tak w Krakowie, jak w Lublinie czy we Wrocławiu”, J. Pietrzak, *Marian Friedberg...*, s. 149; W. Szymborski, *Marian Friedberg...*, s. 129.

zycją mianowania M. Friedberga samodzielnym pracownikiem naukowym w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii²⁹. Podkreślał w nim konieczność realizacji wykładów i ćwiczeń z zakresu archiwistyki, których wymiar składał się na odrębny etat w ramach realizowanej specjalizacji, a jak pisał: „Doc. Dr Marian Friedberg jest najbardziej wykwalifikowanym i najbardziej kompetentnym w zakresie archiwalnym do podjęcia pracy naukowej i kierowania nią oraz do prowadzenia wykładów i ćwiczeń”³⁰.

Wniosek Uniwersytetu o zatrudnienie został odrzucony przez ministerstwo, motywujące to: „pełną obsadą personalną tej katedry i brakiem zajęć dydaktycznych”³¹. Kwestia zatrudnienia M. Friedberga jest bardzo interesującym przykładem specyficznej polityki ówczesnych władz rektorskich. Inicjatywa umożliwienia pracy Friedbergowi jako pełnoetatowemu pracownikowi była tzw. inicjatywą oddolną samych pracowników, popartych przez władze dziekańskie przy sprzeciwie władz rektorskich. Wyraźnie informuje o tym poufne pismo władz rektorskich skierowane do Departamentu Studiów Uniwersyteckich Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 marca 1953 r., w którym stwierdzono, że wniosek o powołanie doc. dr. M. Friedberga

na samodzielnego pracownika nauki przy Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii został negatywnie oceniony przez Rektorat, gdyż Uczelnia ma znacznie ważniejsze potrzeby etatowe na innych Wydziałach. Wniosek w wymienionej wyżej sprawie z dnia 28 XI 1952 r. L 11549/Kd/F/52 był wyrazem uchwały Senatu Akademickiego, której Rektorat nie podzielał³².

Władze rektorskie poinformowały dziekanat Wydziału Historycznego 28 marca 1953 r. o odmowie ministerstwa z uwagi na „pełną obsadę personalną tej katedry i brak zajęć dydaktycznych dla wymienionego”³³.

---

²⁹ AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 10r.

³⁰ AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 10v.; zob. też dalszą dokumentację w tej sprawie, ibidem, k. 11r.–20r.

³¹ Zob. szerzej AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 22r. (pismo rektora skierowane do dziekanatu Wydziału Historycznego z dnia 28 marca 1953 r.); zob. też oficjalną korespondencję uczelni i ministerstwa w tej sprawie, AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 24r., 25r.–v., 28r.

³² AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 28r.; por. ibidem, k. 27v.

³³ AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 30r.; zob. też ibidem, k. 31r. (pismo z ministerstwa do rektoratu UJ w tej sprawie z dnia 23 marca 1953 r.).

Wykładając na uniwersytecie³⁴ w roku akademickim 1945/46, M. Friedberg zgłosił propozycje wygłoszenia wykładów o następującej tematyce:

1. Źródła do historii miast w Polsce – w wymiarze 1 godz. tygodniowo, trymestr I i II;
2. Zagadnienie genezy polskiego rycerstwa średniowiecznego – w wymiarze 1 godz. tygodniowo, trymestr III³⁵.

Wykład pierwszy początkowo, w myśl zgłoszonej tematyki, miał być zatytułowany „Początki i rozwój kancelarii miejskiej od w. XIII”. Profesor planował połączyć go z ćwiczeniami odbywającymi się na bazie ksiąg miejskich z Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, wymiar czasowy to dwie godziny tygodniowo³⁶. Jednakże jego habilitację zatwierdzono dopiero w styczniu 1946 r., dlatego wykłady odbyły się tylko w II i III trymestrze. Starając się, aby wykładany materiał był możliwie jak najczytelniejszy, łączył prelekcje z pokazami dokumentów i ksiąg miejskich znajdujących się w Archiwum miasta Krakowa³⁷. Jak sam nadmienił, prowadzone wykłady i ćwiczenia oscylowały wokół tematyki z zakresu nauk pomocniczych historii, najwięcej uwagi poświęcał archiwistyce i archiwoznawstwu³⁸.

W roku akademickim 1946/47 wykladał: „Zagadnienie genezy rycerstwa” w wymiarze jednej godziny tygodniowo oraz w takim samym wymiarze „Zasady archiwistyki”³⁹. W następnym roku poruszył tematykę „Archiwistyki teoretycznej” oraz „Początków miast zachodnioeuropejskich”. Podobnie jak w roku poprzednim wykłady odbywały się raz w tygodniu przez jedną godzinę⁴⁰. Kolejne zajęcia M. Friedberga skupiały się wokół spraw zwią-

---

³⁴ Jeden z wykładów inauguracyjnych dotyczył Krakowa i ziemi krakowskiej w dziejach kultury polskiej, ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/62.

³⁵ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/2, s. 183 (pismo M. Friedberga do dziekanatu Wydziału Humanistycznego UJ z dnia 23 lipca 1946 r.).

³⁶ Zob. szerzej zgłoszenie tematyki wykładów w roku akademickim 1945/46, AUJ, sygn. WHm 36 Friedberg Marian.

³⁷ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/2, s. 183 (pismo M. Friedberga do dziekanatu Wydziału Humanistycznego UJ z dnia 23 lipca 1946 r.).

³⁸ AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 1r.

³⁹ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1946/47*, Kraków 1946, s. 66.

⁴⁰ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1947/48*, Kraków 1947, s. 92.

zanych z archiwistyką: „Archiwa polskie i ich stan obecny”⁴¹, „Ćwiczenia z zakresu archiwistyki”⁴², a także nauk pomocniczych historii: „Ćwiczenia ze sfragistyki i heraldyki miejskiej”⁴³. Zdaniem S. Mikuckiego, ówczesnego kierownika Seminarium Nauk Pomocniczych Historii UJ, wykłady te cieszyły się wyjątkową popularnością wśród studentów, o czym świadczyła liczba słuchaczy przekraczająca zwyczajową frekwencję na zajęciach⁴⁴. W trakcie wykładu wstępnego w Studium Archiwalnym w Instytucie Historii UJ podkreślał, iż nie są to pierwsze takie wykłady, gdyż już prof. Krzyżanowski, jak również prof. Semkowicz miewali wykłady traktujące o dziejach archiwów polskich, o ich zasobach, dawali przegląd głównych zbiorów archiwów i w ogólności zbiorów rękopisów⁴⁵. Jak zaznaczył prof. Friedberg, wykłady prowadził od 1946 r. i zawsze zaangażowany w nie był zakład Nauk Pomocniczych Historii⁴⁶. Powyżej wymienione wykłady odbywały się w ramach specjalizacji archiwalnej realizowanej w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, kurs ten można było wybrać na trzecim roku studiów⁴⁷. Oprócz wspomnianej wyżej archiwistyki przyszli historycy mogli kształcić się w ramach specjalizacji pedagogicznej i bibliotekarskiej⁴⁸.

W roku akademickim 1952/53 M. Friedberg wykładał w pierwszym semestrze „Archiwistykę” w wymiarze dwóch godzin wykładu oraz dwóch godzin ćwiczeń⁴⁹. W kolejnym semestrze w ramach specjalizacji archiwalnej wykładali dr Józef Mitkowski oraz prof. S. Mikucki. Friedberg prowadził także zajęcia monograficzne poza specjalizacją⁵⁰.

---

⁴¹ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1948/49*, Kraków 1948, s. 111.

⁴² *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1949/50*, Kraków 1950, s. 99.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 9r. (opinia z 10 czerwca 1950 r.).

⁴⁵ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/107, s. 41 („Wykład wstępny”).

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Informacja udzielona dzięki uprzejmości prof. dr hab. Bożeny Wyzumskiej.

⁴⁸ AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 27r.

⁴⁹ Indeks Bożeny Jacorzyńskiej WH 79/H/50, s. 26–27, udostępniony przez prof. dr hab. B. Wyzumską (Jacorzyńska to panieńskie nazwisko prof. Wyzumskiej). Odnośnie do realizowanych w 1952 r. zajęć dydaktycznych zob. szerzej AUJ, sygn. S III 246 Friedberg Marian, k. 23r.

⁵⁰ *Ibidem*, 1953/54 semestr VII.

M. Friedberg, opisując swą pracę dydaktyczną⁵¹, podkreślił, iż jako docent nieetatowy prowadzący wykłady i ćwiczenia w wymiarze jednej godziny w tygodniu⁵² miał niewielki kontakt z młodzieżą, a mimo to udało mu się przygotować do zawodu archiwisty: „małe, ale dobre grono, które pracuje owocnie w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Krakowie”⁵³. O podejściu M. Friedberga do podopiecznych najlepiej świadczy wypowiedź jednej z jego uczennic: „Zawsze skłonny do pomocy i wyjaśniania zawitych problemów archiwistyki był dla nas, wówczas młodych archiwistów krakowskich, niedościgłym wzorem do naśladowania”⁵⁴. Praca dydaktyczna nie ograniczała się tylko do wykładów i ćwiczeń ze studentami, lecz obejmowała także opiekę nad młodymi archiwistami i praktykantami archiwalnymi⁵⁵. Z jego notatek wynika, jak bardzo przejmował się kwestią kształcenia przyszłych kadr edytorów źródeł, gdyż „sprawa ta jest bardzo zaniedbana, jeśli chodzi o młode pokolenie historyków, a dobrych wydawców mamy niepokojąco mało”⁵⁶.

---

⁵¹ Zob. J. Mitkowski, *Marian Friedberg...*, s. 655.

⁵² Zob. zgoda NDAP na „[...] zajęcie uboczne w charakterze wykładowcy Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w wymiarze 4 godz. tygodniowo w czasie zajęć służbowych [...]”, ANK, Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. 29/819/364 (pismo NDAP z dnia 4 listopada 1952 r.); por. analogiczna zgoda „na zajęcie uboczne w wymiarze 1 godziny tygodniowo”, *ibidem* (pismo NDAP z dnia 11 listopada 1953 r.).

⁵³ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/2, s. 157.

⁵⁴ K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg...*, s. 177; zob. też „Zajęcia z Profesorem były prawdziwą przyjemnością. Krok po kroku odkrywał przed nami tajniki wiedzy archiwalnej”, *eadem*, *Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna...*, s. 165.

⁵⁵ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/2, s. 157, 159.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 159; por. „Szkolenie pracowników archiwalnych stawiał zawsze na pierwszym planie wśród obowiązków i zawsze miał czas, siły i ochotę, by osobom zwracającym się z prośbą o radę wskazać drogę prowadzącą do rozwiązania trudnego problemu”, S. Pańków, *Marian Friedberg...*, s. 1033; H. Dobrowolski, *Marian Friedberg...*, s. 235; Marian Friedberg, Tadeusz Mencil, *Archiwa jako warsztat pracy wydawniczej. (Trzecia konferencja archiwalna)*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 190; zob. „Sprawa szkolenia wydawniczego nie była dotychczas przedmiotem wykładów ani seminariów na kursach archiwalnych. Niestety na żadnym z uniwersytetów nie ma – jak to jest w moskiewskim Instytucie Archiwalnym – osobnych wykładów metody publikacji źródeł, a nawet nie prowadzi się przygodnych wykładów i ćwiczeń z tej specjalności. Oparcie, jakim rozporządza polska służba archiwalna, stanowi bardzo mała grupka doświadczonych wydawców spośród archiwistów starszego pokolenia, wzmocniona pewną ilością pracowników młodszych, szczerze oddanych zagadnieniom wydawniczym i mającym już pewne do-

M. Friedberg miał ponadto prowadzić wykłady z archiwistyki w Instytucie Historyczno-Prawnym przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego⁵⁷. Do pracy w nim planowano zaprosić wybitnych naukowców: Eugeniusza Barwińskiego, Włodzimierza Budkę, Henryka Barycza, Edmunda Długopolskiego, ks. Tadeusza Glemmę, a także M. Friedberga⁵⁸. Już w 1947 r. prof. Adam Vetulani zwrócił się do tego ostatniego z prośbą o przygotowanie uwag do projektu programu studiów⁵⁹. Celem nowo powołanego Instytutu było umożliwienie doktorantom, po pomyślnym zdaniu egzaminów, ubiegania się o stanowisko „naukowych archiwistów w Archiwum Państwowym i Samorządowym”⁶⁰; kurs przewidywał od 60 do 90 godzin wykładów rocznie oraz 60 godzin ćwiczeń⁶¹. W swych założeniach Instytut Historyczno-Prawny obejmował kierunek historyczno-prawny „jako kurs uzupełniający”; studium historyczno-prawne

jednoroczne, przeznaczone dla osób, które ukończyły wyższe studia humanistyczne [...], a pragną poświęcić się bądź badaniom na polu historii prawa, bądź pracy archiwalnej, bądź też pracy pedagogicznej w kierunku nauczania wiadomości o Polsce współczesnej w szkołach średnich⁶².

świadczanie. Dlatego też problem szkolenia kadr wydawniczych wśród archiwistów staje się szczególnie ważny”, *ibidem*, s. 203–204.

⁵⁷ Odnosnie do planów założenia jednorocznego Studium Historyczno-Prawnego zob. szerzej AUJ, sygn. WP III 7, L 424/47 Studium Historyczno-Prawne (pismo skierowane do Ministerstwa Oświaty z dnia 20 czerwca 1947 r.). Warto nadmienić, że projektodawcy Studium za pośrednictwem dziekana wydziału prof. Adama Vetulaniego zwrócili się zarówno do Kuratora Okręgu Szkolnego w Krakowie, jak i do Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich z prośbą o wyrażenie opinii o celowości powołania planowanego studium, zob. szerzej AUJ, sygn. WP III 7 (pismo z dnia 13 marca 1947 r. do Pana Włodzimierza Gałęckiego Kuratora Okręgu Szkolnego; pismo z dnia 15 marca 1947 r. do Koła Krakowskiego Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich za pośrednictwem M. Friedberga).

⁵⁸ AUJ, sygn. WP III 7 (pismo z dnia 29 stycznia 1947 r.).

⁵⁹ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/106, s. 11 (list prof. Vetulaniego z dnia 12 lutego 1947 r.).

⁶⁰ Zob. też AUJ, sygn. WP III 7 (pismo z dnia 29 stycznia 1947 r.).

⁶¹ Do pracy w Instytucie zostali zaproszeni: prof. dr Eugeniusz Barwiński, prof. dr Henryk Barycz, prof. dr Marian Friedberg, prof. dr Edmund Długopolski, prof. dr Tadeusz X. Glemma, *ibidem* (pismo z dziekanatu Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z dnia 28 stycznia 1947 r.).

⁶² *ibidem*, s. 1 („Program i porządek studiów w Instytucie historyczno-prawnym U.J. w Krakowie”); AUJ, sygn. WP III 7, L 424/47 Studium Historyczno-Prawne.

Zajęcia w powstałym studium zaplanowano na jeden rok, miały dzielić się na trzy sekcje:

1. Sekcję archiwalną
2. Sekcję nauk o Polsce współczesnej
3. Sekcję teoretyczno-badawczą w zakresie historii prawa⁶³.

Studenci, którzy uczęszczali na zajęcia sekcji archiwalnej, oprócz zdania egzaminów z poszczególnych przedmiotów⁶⁴ musieli zaliczyć ćwiczenia praktyczne obejmujące: paleografię średniowieczną i pismo w XVI–XIX w., zajęcia z nauk pomocniczych historii, łaciny średniowiecznej, języka niemieckiego średniowiecznego, ćwiczenia z fotografowania rękopisów i odlewnictwa pieczęci⁶⁵. Nadmienić należy, że początkowo w planie zajęć sekcji archiwalnej widniało sześć, a nie jedenaście przedmiotów; jednakże po naniesieniu poprawek przez Friedberga⁶⁶ projekt przyjął postać ostateczną⁶⁷. Proponowany przez niego program zawierał ponadto zajęcia z historii społecznej i gospodarczej, a także precyzował ilość zajęć z dyplomatyki (2 godz.), sfragistyki, heraldyki, genealogii, numizmatyki (1 godz.), geografii historycznej (1 godz.)⁶⁸; został on oceniony następująco:

---

⁶³ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/106, s. 13–21 („Program i porządek studiów w Instytucie historyczno-prawnym U.J. w Krakowie”).

⁶⁴ „1. Archiwa (dzieje, organizacja, zasoby) 30 godz.; 2. Archiwistyka praktyczna starsza (do wieku XVIII) wykład wraz z ćwiczeniami 60 godz.; 3. Archiwistyka praktyczna nowsza (wiek XIX i XX) wykład wraz z ćwiczeniami 60 godz.; 4. Dzieje książki rękopiśmiennej i drukowanej 10 godz.; 5. Bibliografia 10 godz.; 6. Bibliotekoznawstwo 20 godz.; 7. Źródła do historii Polski 30 godz.; 8. Ogólne zasady wydawania źródeł (wykład i ćwiczenia) 10 godz.; 9. Historia ustroju Polski 100 godz.; 10. Organizacja władz zaborczych na ziemiach polskich (1795–1918 z punktu widzenia archiwistyki) 30 godz.; 11. Ustrój władz w Polsce odrodzonej 30 godz.”; *ibidem*, s. 15. Zob. też dokumentację skierowaną do Ministerstwa Oświaty w Warszawie zawierającą plan zajęć wspomnianego studium z dnia 20 czerwca 1947 r., AUJ, sygn. WP III 7, L 424/47 Studium Historyczno-Prawne.

⁶⁵ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/106, s. 15 („Program i porządek studiów w Instytucie historyczno-prawnym U.J. w Krakowie”).

⁶⁶ „1. Dzieje archiwów 30 godz.; 2. Archiwistyka praktyczna 60 godz.; 3. Ustawodawstwo archiwalne 30 godz.; 4. Ustrój polityczny i administracyjny Polski współczesnej 120 godz.; 5. Bibliotekarstwo 60 godz.; 6. Ogólne zasady statystyki 20 godz.”; ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/106, s. 25.

⁶⁷ Zob. też program studium wspomnianej sekcji przesłany do Ministerstwa Oświaty w Warszawie celem jego zatwierdzenia, AUJ, sygn. WP III 7, L 424/47 Studium Historyczno-Prawne.

⁶⁸ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/106, s. 5 („Projekt wykładów i ćwiczeń dla słuchaczy Sekcji archiwalnej Instytutu Historyczno-Prawnego przy Wydziale prawa U.J.”).

Ogólna ilość godzin podanych wykładów i ćwiczeń (ok. 35) jest niewątpliwie za wysoko do odbycia w jednym roku, a tak długo ma trwać Studium Sekcji Archiwalnej. Jednakże na studium to będą przyjmowani słuchacze trzeciego i czwartego roku (wzgl. absolwenci), przeto można ustalić zasadę, że część wykładów i ćwiczeń muszą oni odbyć poprzednio [...]. W projekcie uwzględniono programy wykładów paryskiej École Nationale des Chartes, wiedeńskiego Institut für ostereichische Geschichtsforschung oraz (ze względów praktycznych) obecny rozkład wykładów historycznych i historyczno-prawnych na Uniwersytecie Jagiellońskim⁶⁹.

Przewidywany program zajęć obejmujący sekcję archiwalną został sformułowany w porozumieniu z: Edmundem Barwińskim, Henrykiem Baryczem, Włodzimierzem Budką i M. Friedbergiem, który podkreślał fakt, że w Polsce nie istnieje specjalna szkoła bądź studium archiwalne, pomimo realnych potrzeb w tym zakresie. Powołanie takiej szkoły było niezbędne nie tylko ze względów naukowych, ale jak nadmieniał „ogólnopaństwowych”, gdyż nieliczny stan archiwistów musiał być poszerzony o nowe, dobrze wyszkolone kadry. Czekają ich bowiem istotne zadanie zarówno rewindykowania zagrabionych archiwaliów, uporządkowania, zinwentaryzowania i opracowania archiwów ziem odzyskanych (w tym szczególnie archiwów wrocławskich, szczecińskich i gdańskich)⁷⁰. Projektodawcy podkreślali, że za utworzeniem wspomnianego studium właśnie w Krakowie przemawia fakt dysponowania kadrą naukową, historykami i historykami prawa, którzy zatrudnieni są w większości właśnie w Uniwersytecie Jagiellońskim. Ponadto akurat w tym mieście zgromadzone są bezcenne zbiory archiwalne, „których wykorzystanie dla celów naukowych jest nie tylko postulatem, ale obowiązkiem wobec narodu i państwa”⁷¹. Niestety polityka państwa polegająca na ograniczaniu autonomii uniwersytetów nie sprzyjała podobnym inicjatywom. Projekt ten pozostał niezrealizowany, pomimo licznych starań ówczesnego dziekana Wydziału Prawa A. Vetulaniego. Na nic zdały się porozumienia pomiędzy Wydziałem Prawa a Wydziałem Humanistycznym (w ramach którego realizować miano przedmioty historyczne)⁷².

Zaangażowanie dydaktyczne M. Friedberga nie ograniczało się do współpracy z Uniwersytetem Jagiellońskim. Prowadził także wykłady dla archi-

⁶⁹ Ibidem, s. 5–6.

⁷⁰ Zob. AUJ, sygn. WP III 7, Nr 29/47 (pismo zastępcy przewodniczącego związku bibliotekarzy i archiwistów polskich Mariana Friedberga z dnia 19 marca 1947 r.).

⁷¹ AUJ, sygn. WP III 7, L 424/47 Studium Historyczno-Prawne.

⁷² AUJ, sygn. WP III 7, Lp 444/47 (protokół spisany na posiedzeniu Komisji odbytej w dniu 22 kwietnia 1947 r.).

wistów powiatowych. Rozpoczęły się one w pierwszym półroczu 1951 r. Plan kursu przewidywał poruszenie następujących tematów:

Archiwistyka i archiwoznawstwo, najważniejsze prace z dziedziny archiwistyki.

1. pojęcie archiwum – zespół, zasób, kolekcje (zbiór)
2. porządkowanie archiwum, zasada proveniencji – inwentarze, katalogi, repertoria
3. rozbięcie zespołów archiwalnych, akcja scalania, rewindykacja, zasada pertynencji
4. przyjmowanie akt, brakowanie
5. przechowywanie i konserwacja archiwaliów
6. prawne stanowisko archiwów

Rozwój kancelarii na ziemiach polskich:

1. kancelaria w dawnej Polsce. Okresy: początki kancelarii i archiwum odbiorcy, okres księgi wpisów, okres akt czynności
  - a. kancelarie monarsza i kancelarie centralnych władz państwowych
  - b. kancelarie państwowych urzędów partykularnych (przede wszystkim ziemskie i grodzkie)
  - c. kancelarie miejskie
  - d. kancelarie instytucji kościelnych i uniwersytetów
2. kancelarie urzędów w dobie zaborczej⁷³.

Oprócz wykładów Profesor przewidywał także ćwiczenia praktyczne z zakresu porządkowania i inwentaryzowania dokumentów i ksiąg staropolskich⁷⁴.

Działalność dydaktyczna⁷⁵ Friedberga obejmowała ponadto przygotowanie i przeprowadzenie szeregu kursów edytorskich. Materiały zgromadzone do wykładów zaowocowały, po latach pieczołowitych popra-

---

⁷³ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/107, s. 205–206 (pismo M. Friedberga do Dyrekcji Archiwum Państwowego w Krakowie z dnia 4 czerwca 1951 r.).

⁷⁴ Ibidem, s. 206; o wadze jaką prof. Friedberg przywiązywał do tego kursu świadczą notatki z poszczególnych odbytych ćwiczeń, z zapisanymi numerami omówionych dokumentów; zob. szerzej ibidem, s. 161–199 („Ćwiczenia z archiwistyki”).

⁷⁵ Kwestia ta zostanie omówiona chronologicznie zgodnie z informacjami zawartymi w sprawozdaniach z pracy w Archiwum, ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/15. Niestety sprawozdania sprzed 1956 r. nie zachowały się. Sprawozdania te mają charakter brulionów, notatek, z tego powodu nie jest możliwe podawanie konkretnej strony całości; przyjęto zasadę numerowania każdego sprawozdania w odniesieniu do danych półrocznych bądź rocznych odrębnie. Warto podkreślić wyjątkową staranność, z jaką prof. przygotowywał wykłady i ćwiczenia, ogrom pozostawionych konspektów i fi-szek obrazuje jego skrupulatność.

wek, opublikowaniem podręcznika poświęconego wydawaniu źródeł historycznych⁷⁶.

W artykułach publikowanych na łamach „Archeionu” zwracał uwagę na potrzebę przeprowadzenia kursu dla archiwistów-edytorów⁷⁷. Projekt kursu zakładał położenie nacisku przede wszystkim na kształcenie praktyczne, należy nadmienić, że poniższe uwagi Profesora zostały następnie omówione podczas obrad Rady Redakcyjnej Wydawnictw Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Jeżeli chodzi natomiast o zakres wiedzy teoretycznej, w ramach wykładów miano poruszać tematykę historii wydawnictw źródłowych, zarówno polskich, jak i planowano podawać najważniejsze informacje o publikacjach zagranicznych, przewidywano też ilustrowanie wykładów pokazem omawianych wydawnictw⁷⁸. Kolejna część wykładów miała dotyczyć tematyki metod i technik pracy wydawniczej, z uwzględnieniem nie tylko polskich instrukcji wydawniczych:

Ujęte w ten sposób wykłady, poświęcone dziejom publikacji źródłowych i metodzie wydawniczej, uważam za konieczne, nie tylko jako naukowe, teoretyczne przygotowania edytora. Spotkałem się szereg razy z tym, że młodzi wydawcy, nie znając rozwoju metody

---

⁷⁶ W uwagach wstępnych prof. napisał „Praca niniejsza powstała z wykładów na temat przygotowywania wydawnictw źródeł historycznych, które to wykłady autor prowadził z polecenia Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Archiwum Państwowym w Krakowie w latach 1956–1958. W zamierzeniu autora praca nie ma charakteru studium naukowo-badawczego, ale podręcznika. Główny jej cel jest praktyczny: winna ona spełniać zadanie przewodnika prowadzącego młodych i początkujących wydawców poprzez wszystkie etapy żmudnej pracy edytorskiej, ma mieć także rolę teoretyczno-dydaktyczną, wprowadzić czytelnika w niektóre zagadnienia szczegółowsze i zaznajomić go z tradycją i dorobkiem polskiego edytorstwa w zakresie źródeł historycznych”, Marian Friedberg, *Wydawanie drukiem źródeł archiwalnych. Metoda i technika pracy edytorskiej*, Warszawa 1963, s. 5; rec. Wojciech Hejnosz, „Archeion” 1964, t. 41, s. 399–401; rec. Ireneusz Ichnatowicz, „Studia Źródłoznawcze” 1965, t. 10, s. 154–155. Praca ta była wzmiankowana przez Piotra Grzegorzycyka, *W bibliografii rozumowanej Nauki o książce*, „Rocznik Literacki” 1963, s. 290; por. ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/15, s. 377–378 („Prace drukowane i oddane do druku w r. 1965”).

⁷⁷ „Projekt ten opiera się na mych wypowiedziach już dwukrotnie przedstawionych: w artykule *Zagadnienie wydawnictw źródeł historycznych*, drukowanych w »Archeionie«” (t. XXII, 1954) oraz w referacie »Archiwa jako warsztat pracy wydawniczej«, wygłoszonym wspólnie z doc. dr. T. Menclem na III Archiwalnej Konferencji Metodycznej (1953)”, ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/109, s. 1 („Projekt planu kształcenia archiwistów w dziedzinie przygotowania wydawnictw źródłowych w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Krakowie” z dnia 29 kwietnia 1955 r.).

⁷⁸ Ibidem, s. 1–2.

wydawnictw i dzisiejszych wymogów, pragnęliby stosować zasady już od dawna uznane za błędne i zarzucone⁷⁹.

Umiejętności praktyczne uczestnicy kursu doskonaliliby na „ćwiczeniach” i „konwersatoriach”. Szczególny nacisk został położony na dokładne omówienie poszczególnych instrukcji wydawniczych; ponadto chciano zająć się tematyką zasad kwerendy źródłowej, analizy materiałów, kopiowania tekstów ich kolacjonowania, a w końcu przeprowadzania korekt⁸⁰. Jako że Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie zajmowało się kontynuacją wydawnictwa *Cracovia artificum*, a także przygotowywało „Materiały do udziału ludu małopolskiego w walce z najazdem szwedzkim”, zamierzano w trakcie trwania kursu powierzać do opracowania „niektóre trudniejsze akta i zapiski, mające wejść do wyżej wymienionych publikacji”⁸¹. Friedberg zgłaszał także postulat udostępnienia uczestnikom kursu łamów „Archeionu” celem omawiania nowych wydawnictw źródłowych, jak i literatury traktującej o publikowaniu źródeł. Czas trwania kursu przewidywano na około 90 godzin, po dwie godziny tygodniowo⁸². Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, biorąc pod uwagę problemy techniczne – dojazdy pracowników innych archiwów do Krakowa – postulowała zwiększenie wymiaru godzin do czterech tygodniowo⁸³. Sprawa powyższego szkolenia była m.in. tematem obrad Rady Redakcyjnej Wydawnictw Naczelnej Dyrekcji⁸⁴; posiedzenie miało miejsce 20 czerwca w Warszawie w lokalu Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Warszawie przy ulicy Nowowiejskiej 12⁸⁵. Profesor Friedberg z powodu złego stanu zdrowia nie mógł w nim tego dnia uczestniczyć⁸⁶.

⁷⁹ Ibidem, s. 2.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, s. 3.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem, s. 5 (pismo Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 7 maja 1955 r.).

⁸⁴ Ibidem, s. 11 (pismo M. Friedberga do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 16 czerwca 1955 r.).

⁸⁵ Punkt 3. programu obrad przewidywał poruszenie tematyki szkolenia archiwistów w zakresie archeografii, ibidem, znak PN-3361-3, s. 7 (pismo Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 7 czerwca 1955 r.); Naczelna Dyrekcja przypominała, że „[...] członkowie Komitetu Redakcyjnego biorą również udział w posiedzeniach Rady Redakcyjnej”, ibidem, znak PN-3361-3, s. 9 (pismo Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 8 czerwca 1955 r.).

⁸⁶ „Bardzo jestem zmartwiony niemożnością osobistego wzięcia udziału w posiedzeniu, zwłaszcza, że jak najbardziej pragnę brać udział w omawianiu zagadnień wydawni-

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych poleciła Friedbergowi w 1956 r. zaplanowanie i przeprowadzenie kursu edytorskiego dla archiwistów skupionych wokół Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie oraz innych archiwów wojewódzkich⁸⁷. Grupa uczestników miała liczyć 12 osób o mniej więcej wyrównanym poziomie⁸⁸. Oprócz prowadzonych przezeń wykładów i ćwiczeń (42 godz. wykładów i 34 godz. ćwiczeń) planował w ramach kursu włączenie doc. Budki z wykładem o piernictwie oraz ewentualnie inne wykłady specjalnie ogłoszone przez kierowników prac nad edycją Roczników i Kroniki Wincentego zwanego Kadłubkiem⁸⁹. W pracy nad przygotowaniem kursu została włączona mgr Stanisława Pańków, kustosz Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie⁹⁰. Plan kursu przewidywał następujące zajęcia:

1. Uwagi wstępne – 2 godz.
2. Ustalenie zasad wydania – 4 godz.
3. Kwerenda za materiałem – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
4. Analiza materiału. Przygotowanie tekstu do wydania – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
5. Przygotowanie tekstów do wydania – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
6. Redakcja publikacji – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
7. Redakcja publikacji c.d. – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
8. Wykład z zakresu piernictwa doc. W. Budki – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
9. Instrukcje wydawnicze – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
10. Instrukcje wydawnicze. Inne prace z zakresu wydawania źródeł – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
11. Instrukcje wydawnicze zagraniczne – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
12. Przegląd wydawnictw źródłowych – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
13. Przegląd wydawnictw źródłowych. Źródła średniowieczne – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.

---

czych i szkolenia edytorskiego archiwistów. Bardzo proszę liczyć na naszą współpracę”, ibidem, s. 11–12 (pismo M. Friedberga do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 16 czerwca 1955 r.).

⁸⁷ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/108, s. 3 (pismo M. Friedberga do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 30 grudnia 1955 r.); zob. też A. Kiełbicka, *Archiwum Państwowe w Krakowie...*, s. 178; K. Follprecht, „*Nie dać ginąć szczątkom...*”, s. 46.

⁸⁸ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/108, s. 4.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem, s. 5.

14. Źródła z późniejszej epoki feudalnej – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
15. Ciąg dalszy jak powyżej – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
16. Źródła z epoki kapitalistycznej – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
17. Ciąg dalszy jak powyżej – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
18. Najważniejsze wydawnictwa źródłowe zagraniczne – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.
19. Ciąg dalszy jak powyżej, zakończenie kursu – 2 godz.; ćwiczenia 2 godz.⁹¹

Naczelna Dyrekcja zaakceptowała ten plan, sugerując zmianę terminu wykładów oraz przerwę na czas wakacji w lipcu i sierpniu. Ponadto proponowano rozszerzenie kursu o „choćby w rozmiarze jednej godziny, wykład o metodzie publikacji źródeł z okresu Polski Ludowej” oraz usunięcie z planu wykładu o piśmiennictwie. Wyznaczono limit uczestników na 15 osób⁹².

Początkowo w kursie edytorskim dla archiwistów uczestniczyć mieli także pracownicy archiwów znajdujących się poza Krakowem, jednakże decyzją Naczelnej Dyrekcji jego zasięg został zawężony do Wojewódzkiego Archiwum w Krakowie. Słuchacze pracujący poza Krakowem przyjeżdżać mieli na specjalne konsultacje. Naczelna Dyrekcja pozostawiła całkowitą swobodę Friedbergowi w ustaleniu terminów wykładów i konsultacji, proponowała także powielanie nadsyłanych wykładów⁹³. Pomimo pogarszającego się stanu zdrowia pragnął kontynuować prace kształceniowe młodych archiwistów⁹⁴. W trwającym od lutego 1956 do czerwca 1958 r. kursie, w ramach którego M. Friedberg prowadził zarów-

---

⁹¹ Ibidem, s. 7–13 („Projekt rozkładu wykładów i ćwiczeń kursu edytorskiego 29 grudnia 1955 r.”), s. 1–2; zob. szerzej omówienie szczegółowe każdego z punktów planu, ibidem („Plan szkolenia edytorskiego archiwistów WAP w Krakowie”).

⁹² Ibidem, znak PN-730-4/1, s. 15 (pismo Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 19 stycznia 1956 r.).

⁹³ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/109, znak PN-730-1, s. 19 (pismo Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 7 lipca 1956 r.).

⁹⁴ Jak sam określił: „Prowadzenie kursu edytorskiego i przygotowywanie skryptu wykładów, polecane mi przez Naczelną Dyrekcję, uważam za najważniejszy mój obowiązek w obecnym roku”, ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/14, s. 94 (pismo M. Friedberga do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 15 marca 1956 r.).

no wykłady, jak i ćwiczenia⁹⁵, uczestniczyli archiwiści z województw krakowskiego, katowickiego, kieleckiego, lubelskiego, przemyskiego i wrocławskiego⁹⁶.

W sprawozdaniu za drugie półrocze 1956 r. zrelacjonował prace związane z przygotowaniem wykładów o poszczególnych stadiach pracy edytorskiej: „kwerenda za materiałem źródłowym do wydawnictw i metody jej prowadzenia, sporządzanie odpisów i kolacjonowanie, krytyka i analiza materiału źródłowego”⁹⁷.

W dalszej kolejności opracował wykłady poświęcone następującej tematyce:

krytyka i analiza źródła; krytyczne ustalenie tekstu, emendacja; przygotowanie tekstu do druku i redakcja wydawnictwa, łącznie ze szczegółowym omówieniem instrukcji wydawniczych, projektu nowej instrukcji dla źródeł do połowy XVI (prof. A. Wolffa) i symboliki wydawniczej; przegląd instrukcji wydawniczych zagranicznych; zasady wydawnicze stosowane przez edytorów⁹⁸.

Druga część kursu składała się z następujących zagadnień: przegląd wydawnictw źródłowych polskich z pokazem poszczególnych publikacji; omówienie ich metody i techniki oraz rozwoju pracy edytorskiej⁹⁹; dzieje i rozwój polskiego edytorstwa; omówienie szczegółowe publikacji

---

⁹⁵ „Ćwiczenia są pomyślane jako warsztat własnych prób edytorskich uczestników kształcenia. Tematem ćwiczeń będą przeto najistotniejsze elementy pracy nad przygotowaniem publikacji do druku jak kopiowanie wybranych tekstów, kolacjonowanie, przygotowanie tekstów do druku, redakcja, opracowanie skorowidzów”, ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/108, s. 11 („Plan szkolenia edytorskiego archiwistów WAP w Krakowie”); por. „W latach 1956–1957 zorganizował i prowadził ogólnopolski kurs edytorski dla archiwistów, wiele trudu i serca wkładał w coroczne szkolenie słuchaczy studium Archiwalnego UMK, odbywających praktykę w AP w Krakowie. Te prace wysuwał na czoło swych obowiązków, uważał bowiem, że zasoby archiwów będą należycie opracowywane i udostępniane tylko przez ludzi odpowiednio przygotowanych zawodowo i rozmiłowanych w swym zawodzie”, S. Pańków, *Friedberg Marian...*, s. 67.

⁹⁶ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/109, s. 27–29 (pismo M. Friedberga do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 27 lipca 1959 r.).

⁹⁷ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/15, s. 163–164 („Sprawozdanie z pracy w Archiwum w II półroczu 1956 r.”).

⁹⁸ *Ibidem*, s. 211 („Sprawozdanie z pracy za rok 1957”).

⁹⁹ *Ibidem*; opracowanie wykładów, przeprowadzenie ćwiczeń i konsultacje ze studentami zajęły 81 dni pracy, *ibidem*, s. 212.

źródłowych, ich metody, techniki i poziomu naukowego w okresach: 1. od początku XIX w. do ok. 1875 r., 2. od ok. 1875 r. do 1939 r., 3. od 1939 r. do 1958 r. (stanowiło to kontynuację wykładów na temat publikacji źródłowych wieków wcześniejszych omówionych w roku poprzednim)¹⁰⁰.

W 1958 r. prof. Friedberg zarzucił prowadzenie ćwiczeń zbiorowych na rzecz indywidualnych konsultacji z kursantami. Warto podkreślić, iż mimo zakończenia kursu doszedł do przekonania, że nie przeprowadzono wystarczającej ilości ćwiczeń praktycznych, z tego powodu

[...] zwrócił się do uczestników kursu o pozostawanie z nim w dalszym ścisłym kontakcie i przedkładanie (względnie przesyłanie) przygotowywanych do publikacji materiałów, po przestudiowaniu przedyskutuje on je z wydawcą...¹⁰¹

Należy nadmienić, że poszczególne wykłady stanowiły materiał do przygotowywanego skryptu¹⁰², którego napisanie przedłużało się, chociaż materiał był zasadniczo gotowy, gdyż „wykłady przygotowywałem starannie i częściowo je pisałem lub szkicowałem”¹⁰³. Niestety ciężka choroba serca spowodowała czteromiesięczną przerwę w pracy w archiwum, następną przeszkodą była grypa z komplikacjami i choroby Meuniera. Praca nad skryptem kolidowała także z inwentaryzowaniem zespołu akt miasta Kazimierza pod Krakowem (1360–1802). A jak pisał, wysiłek związany z opracowywaniem „ważniejszych zespołów naszego Archiwum” był istotniejszy od planowanej publikacji. Ponadto musiał poświęcić swój czas na przygotowanie praktyki dla dwóch absolwentów kursu archiwalnego w Toruniu¹⁰⁴. Z tych powodów wydanie podręcznika dla archiwistów-edytorów ciągle było przekładane¹⁰⁵. Mimo zakończenia kursu edytorskiego Friedberg kon-

---

¹⁰⁰ Ibidem, s. 281 („Sprawozdanie z pracy w pierwszym półroczu 1958”).

¹⁰¹ Ibidem, s. 282.

¹⁰² Ibidem, s. 281.

¹⁰³ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/109, s. 27–29 (pismo M. Friedberga do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z dnia 27 lipca 1959 r.); w zamyśle profesora prace wymagały „[...] głównie opracowania stylistycznego i zestawionych materiałów i uzupełniania niektórych danych [...]”, *ibidem*.

¹⁰⁴ Zob. też K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna...*, s. 165.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 1–2; „Fakt, że skryptu archiwalnego dotąd nie skończyłem, jest dla mnie samego niezmiernie przykry, zarówno z powodu niewypełnienia zobowiązania, jak też ambicji autorskiej. Zaszła tu jednak typowa vis maior w postaci ciężkiej i długiej choroby [...]”, *ibidem*, s. 2.

tynuował pracę nad wspomnianym skryptem¹⁰⁶, w 1961 r. opracowane były następujące rozdziały:

1. Geneza, ustalenie i sformułowanie tematu publikacji.
2. Ustalenie zasad wydania.
3. Kwerenda, sporządzanie odpisów.
4. Krytyka i analiza.
5. Krytyczne ustalenia tekstu poprawnego.
6. Instrukcje wydawnicze

Do wykończenia pozostał „rozdział 7. Opieka nad tekstem w toku drukowania oraz ogólne przejrzanie całości”¹⁰⁷. Skrypt był ustawicznie przezeń poprawiany. Zmianom ulegały rozdziały poświęcone metodzie i technice pracy edytorskiej, skrócił np. rozdział przybliżający instrukcje wydawnicze, uzupełnił podręcznik o część poświęconą wydawaniu źródeł do historii najnowszej¹⁰⁸. W dalszej kolejności ponownie przerobił fragment o instrukcjach oraz dodał liczne przypisy. Pracę nad nim kontynuował nawet w trakcie choroby czy urlopu¹⁰⁹.

Zasadniczo skrypt był gotowy w drugim półroczu 1962 r. Jego treść została zreferowana podczas obrad komisji metodycznej 16 listopada 1962 r.¹¹⁰ Z racji zmiany charakteru z „pierwotnie planowanego skryptu powielanego” na formę z pełnym aparatem naukowym, trzeba było go ponownie przeredagować, uwzględniając postulaty recenzentów z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Ostatecznie do druku wysłał tekst w dniu 25 maja 1963 r.¹¹¹ Po oddaniu korekt i przygotowaniu erraty¹¹² zakończył się etap pracy nad podręcznikiem. Niemal zaraz

---

¹⁰⁶ Przykładowo w pierwszym półroczu 1961 r. poświęcił na te prace 71 dni, ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/15, s. 331 („Sprawozdanie z pracy od I I – 30 VI 1961”).

¹⁰⁷ Ibidem, s. 333 („Sprawozdanie z pracy od I VII – 31 XII 1961”).

¹⁰⁸ Ibidem, s. 339 („Sprawozdanie z pracy w I półroczu 1962”).

¹⁰⁹ Ibidem, s. 343 („Sprawozdanie z pracy w II półroczu 1962”).

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem, s. 346 („Sprawozdanie z pracy w I półroczu 1963”).

¹¹² Ibidem, s. 351 („Sprawozdanie z pracy w II półroczu 1963 r.”).

po wydaniu¹¹³ pojawiły się zapiski świadczące o planach wydania jego drugiej części¹¹⁴.

Zbierał materiały do referatu o „przygotowaniach do zawodu archiwisty w Polsce i za granicą”¹¹⁵, który stanowić miał zapewne fragment planowanej części drugiej. Profesor coraz więcej czasu poświęcał na zebranie materiałów do kolejnej wersji podręcznika edytorskiego¹¹⁶. Pracę swą kontynuował mimo pogarszającego się stanu zdrowia¹¹⁷. W planie pracy na 1968 r. zaznaczył: „praca nad kompendium edytorskim. Zbieranie materiału, wykorzystanie literatury zagranicznej”¹¹⁸.

Podsumowując działania dydaktyczne realizowane zarówno na Uniwersytecie, jak i w Archiwum, należy podkreślić, że nie ograniczały się one do wykładów i kursów, albowiem M. Friedberg co roku opiekował się praktykantami ze Studium Archiwalnego w Toruniu¹¹⁹. Przez dziewięć lat szkolił młodych archiwistów z Torunia¹²⁰. W oparciu na luźnych materiałach zawartych w sprawozdaniach z pracy w Archiwum za poszczególne lata stwierdzić można, jak wiele czasu i wysiłku poświęcał na przygotowanie do zawodu archiwisty młodych praktykantów. Przykładowo oprócz szeregu ćwiczeń

---

¹¹³ M. Friedberg, *Wydawanie drukiem...*; por. „Potrzebę opracowania teorii i praktyki wydawania źródeł historycznych zaspokaja w pełni dopiero praca Mariana Friedberga, powstała z wykładu autora dla archiwistów w Archiwum Państwowym w Krakowie w latach 1956–58 [...] Książka Mariana Friedberga jest tym cenniejsza, że autor, wytrawny historyk i archiwista, jest sam zasłużonym wydawcą i z własnej praktyki zna wszystkie poruszane problemy”. Zob. szerzej recenzję Bożeny Wyrozumskiej, „Małopolskie Studia Historyczne” 1965, t. 8, z. 3/4, s. 111–112.

¹¹⁴ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/15, s. 371 („Sprawozdanie za 1 półrocze 1965”), s. 369; („Sprawozdanie za 2 półrocze 1965 r.”).

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 373 („Sprawozdanie za 2 półrocze 1965 r.”).

¹¹⁶ W 1965 r. poświęcił na to 16 dni, przy czym w pierwszym półroczu 1966 już dni 20, *ibidem*, s. 382 („Sprawozdanie za 1 półrocze 1966 r.”).

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 399 („Zamiast Sprawozdania z pracy w r. 1967”).

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 405 („Plan pracy na r. 1968”).

¹¹⁹ Zob. „Praktyka I stopnia obejmuje opracowywanie zasobu z okresu akt spraw oraz zagadnienia nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym”, Bohdan Ryszewski, *Specjalizacja archiwalna na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, „Archiwista” 1967, t. 3, nr 4, s. 4; por. „w zakres praktyki II stopnia wchodzi głównie problemy opracowywania zasobu staropolskiego, innych rodzajów dokumentacji, konserwacja...”, *ibidem*, s. 5.

¹²⁰ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/14, s. 101 („Przebieg pracy zawodowej i naukowej Mariana Friedberga” z dnia 14 maja 1968 r.”); K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg...*, s. 177; H. Dobrowolski, *Marian Friedberg...*, s. 236.

organizował dla nich wykłady o historii Archiwum Aktów Dawnych miasta Krakowa, o zasobie Oddziału III w tymże archiwum, a także o tzw. staropolskiej kancelarii miasta Krakowa¹²¹. Wygłaszał również wykłady o historii Archiwum Aktów Dawnych dla słuchaczy seminarium katedry Polski feudalnej¹²².

Podczas uroczystego pożegnania odchodzącego na emeryturę w imieniu pracowników następująco żegnała go mgr S. Pańków:

Nie żegnamy się dziś z Panem, Panie Profesorze, ale prosimy, żeby Pan był przygotowany na to, że będziemy, jak zawsze dotychczas bywało, domagać się przyjaznej rady, troskliwej pomocy i światłej wskazówki¹²³.

Słowa te najlepiej oddają ogrom pracy Profesora Friedberga włożonej w przygotowania przyszłych kadr archiwistów.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. 29/819/364.

Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/2, 29/1345/14, 29/1345/15, 29/1345/62, 29/1345/106–109.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego:

S III 246 Friedberg Marian (teczka osobowa).

WHm 36 Friedberg Marian (teczka habilitacyjna).

WP III 7 Organizacja Wydziału Prawa oraz katedr i instytutów. Próby utworzenia Studium Historyczno-Prawnego 1947–1948.

Źródła drukowane

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1946/47. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1946.

---

¹²¹ ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, sygn. 29/1345/15, s. 401 („Zamiast Sprawozdania z pracy w r. 1967”); ibidem, s. 411 („Sprawozdanie z pracy za cztery miesiące 2 półrocza 1968 (lipiec – październik)”); zob. też ibidem, s. 316 („Sprawozdanie z pracy w 1 półroczu 1959”).

¹²² Ibidem, s. 214 („Sprawozdanie z pracy za rok 1957”).

¹²³ S. Pańków, *Marian Friedeberg...*, s. 246.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1947/48. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1947.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1948/49. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1948.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rok akademicki 1949/50. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1950.

Opracowania

Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN. Cz. I: *Nauki społeczne*, z. 1: A–J. Oprac. Andrzej Śródka, Paweł Szczawiński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983.

Bukowski Waldemar: *Marian Friedberg*. W: *Słownik historyków polskich*. Red. Maria Prosińska-Jackl. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1994, s. 135–136.

Dobrowolski Henryk: *Marian Friedberg (11 VI 1902 – 30 III 1969)*. „Archeion” 1969, t. 52, s. 233–238.

Follprecht Kamila: „*Nie dać ginąć szczątkom dawnych piśmienniczych pamiątek*”. *Dyrektorzy Archiwum Państwowego w Krakowie XIX–XXI*. Kraków: Archiwum Państwowe, 2008.

Friedberg Marian. W: *Encyklopedia Krakowa*. Red. Ryszard Burek. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000, s. 218.

Friedberg Marian. W: *Mała encyklopedia Krakowa*. Red. Jan Adamczewski. Kraków: Wydawnictwo „Wanda”, 1997, s. 131–132.

Friedberg Marian: Wydawanie drukiem źródeł archiwalnych. Metoda i technika pracy edytorskiej. Warszawa 1963. Recenzje: Wojciech Hejnosz, „Archeion” 1964, t. 41, s. 399–401; Ireneusz Ichnatowicz, „Studia Źródłoznawcze” 1965, t. 10, s. 154–155; Bożena Wyrozumska, „Małopolskie Studia Historyczne” 1965, R. 8, z. 3/4, s. 109–112.

Friedberg Marian, Mencil Tadeusz: Archiwa jako warsztat pracy wydawniczej. (Trzecia konferencja archiwalna). „Archeion” 1956, t. 25, s. 184–207.

Grzegorzczak Piotr.: *W bibliografii rozumowanej Nauki o książce*. „Rocznik Literacki” 1963.

Jelonek-Litewka Krystyna: *Marian Friedberg (11 czerwca 1902 – 30 marca 1969)*. „Kra-kowski Rocznik Archiwalny” 2002, t. 8, s. 175–179.

Jelonek-Litewka Krystyna: *Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna*. „Kra-kowski Rocznik Archiwalny” 2019, t. 25, s. 157–179.

Kaczmarczyk Zdzisław: *Marian Friedberg (1902–1969)*. „Przegląd Zachodni” 1969, R. 25, t. 2, nr 3–4, s. 260–261.

Kielbicka Aniela: *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951*. Kraków: „Secesja”, 1993.

Kielbicka Aniela: *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951–1980*. Warszawa–Łódź: Pań-stwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.

Kowalczyk Anna: *Marian Friedberg w Archiwum Aktów Dawnych miasta Krakowa (do 1939 r.)*. „Archiwista” 1974, R. 10, nr 3, s. 23–33.

Kowalczyk Anna: *Marian Friedberg w latach wojny*. „Archiwista” 1974, R. 10, nr 4, s. 1–16.

- Mikucki Sylwiusz: *Nauki pomocnicze historii w Uniwersytecie Jagiellońskim*. W: *Studia z dziejów wydziału filozoficzno-historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Red. Sylwiusz Mikucki. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967, s. 153–185.
- Mitkowski Józef: *Marian Friedberg (11 VI 1902 – 30 III 1969)*. „*Studia Historyczne*” 1969, R. 12, z. 4, s. 653–655.
- Mitkowski Józef: *Wspomnienie o Marianie Friedbergu*. „*Rocznik Krakowski*” 1970, R. 41, s. 111–113.
- Pańków Stanisława: *Friedberg Marian*. W: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*. Red. Maria Bielińska, Irena Janosz-Biskupowa. T. 1: 1918–1984. Warszawa–Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, s. 66–68.
- Pańków Stanisława: *Marian Friedberg 11 VI 1902 – 30 III 1969*. „*Kwartalnik Historyczny*” 1970, R. 77, nr 4, s. 1030–1033.
- Pietrzak Jerzy: *Marian Friedberg 11 VI 1902 – 30 III 1969*. „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 1970, R. 25, nr 1, s. 148–149.
- Pociecha Władysław: *The Report of a Librarian. An Autobiography from the Period of the War (1 September 1939 – 18 January 1945)*. „*Organon*” 1995, vol. 25, s. 187–203.
- Pożegnanie prof. dr. Mariana Friedberga w Archiwum Państwowym m. Krakowa i województwa krakowskiego*. „*Archeion*” 1969, t. 51, s. 242–246.
- Pro memoria. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa 1803–2017*, t. 3. Red. Jan Wiktor Tkaczyński. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018.
- Szyborski Wiktor: *Marian Friedberg*. „*Studenckie Zeszyty Historyczne*” 2005, z. 7, s. 123–154.
- Szyborski Wiktor: *Prace Komisji Heraldyczno-Artystycznej nad kształtem herbu państwa polskiego (1946–1947)*. „*Krakowski Rocznik Archiwalny*” 2005, t. 11, s. 149–178.
- Śródka Andrzej: *Uczeni polscy XIX–XX stuleci*. T. 1: A–G. Warszawa: „*Aries*”, 1994, s. 477–478.
- Tandecki Janusz: *Dzieje i działalność naukowa Zakładu Archiwistyki Instytutu Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu*. „*Res Historica*” 2009, t. 28, s. 105–118.
- Tomczak Andrzej: *Archiwistyka polska (1918–1969)*. „*Rocznik Biblioteki Narodowej*” 1971, t. 7, s. 127–161.
- Sondel Janusz: *Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2012.

AUTOR: Wiktor Szyborski – dr hab., prof. UJ; adiunkt w Pracowni historii kultury, nauki i edukacji historycznej Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, autor licznych monografii. Zainteresowania naukowe: historia Kościoła ze szczególnym uwzględnieniem dziejów dominikanów w epoce nowożytnej, historia kultury w średniowieczu i epoce staropolskiej oraz przeszłość Uniwersytetu Jagiellońskiego. Mianowany do Rady

Naukowej Dominikańskiego Instytutu Historycznego. Członek Polskiego Towarzystwa Heraldycznego oddz. w Krakowie, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu oraz Komisji Historycznej Polskiej Akademii Nauk Oddz. w Krakowie; e-mail: wiktor.szymborski@uj.edu.pl.

AUTHOR: Wiktor Szymborski – Dr hab., Professor of Jagiellonian University; Assistant Professor at the Department of the History of Culture, Science and Historical Education at the Institute of History of Jagiellonian University, author of numerous monographs. Research interests: history of the Church with particular emphasis on the history of the Dominicans in the modern era, history of culture in the Middle Ages and Old Polish era and the history of Jagiellonian University. Appointed to the Scientific Council of the Dominican Historical Institute. Member of the Polish Heraldic Society's Kraków branch, Society of Friends of Science in Przemyśl and Historical Commission of the Polish Academy of Sciences' Kraków branch; e-mail: wiktor.szymborski@uj.edu.pl.